

Új tendenciák településeink megújulásában

Időarányos változások a területi fejlődésben

Az ország népességszámának csökkenése a településhálózat szélső pólusain jelentkezik legerőteljesebben. Egyértelmű növekedés a főváros agglomerációjában, egyes üdülőterületeken és Nyugat-Magyarországon mutatható ki. Az ország 3154 településéből mindössze 160 népességszáma növekedett mind a 2000-2007 közötti, mind a 2007-2010 és 2010-2014 közötti időszakok egészében. Míg 2007-2010 között 600 település növekedési üteme volt pozitív, addig 2010-2014 között 1171. Nagyvárosaink közül 2007 után csak Budapest és Nyíregyháza népességszáma növekedett mindkét jelzett periódusban. Ezeken kívül míg 2007 és 2010 között csak Miskolc népességszáma csökkent, addig 2010 után az összes többi nagyvárosunké is.

A településszerkezetben a kistelepülések arányának növekedése jellemző a települések számát tekintve. A lakosság megoszlásában csupán két kategória mutat enyhe növekedést, jelezve az alsó- és a középfokúnak tekinthető központok szerepének fontosságát az 1501-2500 fős és a 10-50 ezer fős nagyságrendű kategóriákban. Az 50-100 ezer fős kategória lakosságszámának csaknem 1%-os emelkedése 2014-ben megfelel az általános csökkenő tendenciának, mivel az Székesfehérvár lakosságának 100 ezer fő alá esésével, kategóriaváltásával magyarázható.

1. táblázat. A települések és a lakosság megoszlása településnagyság szerint

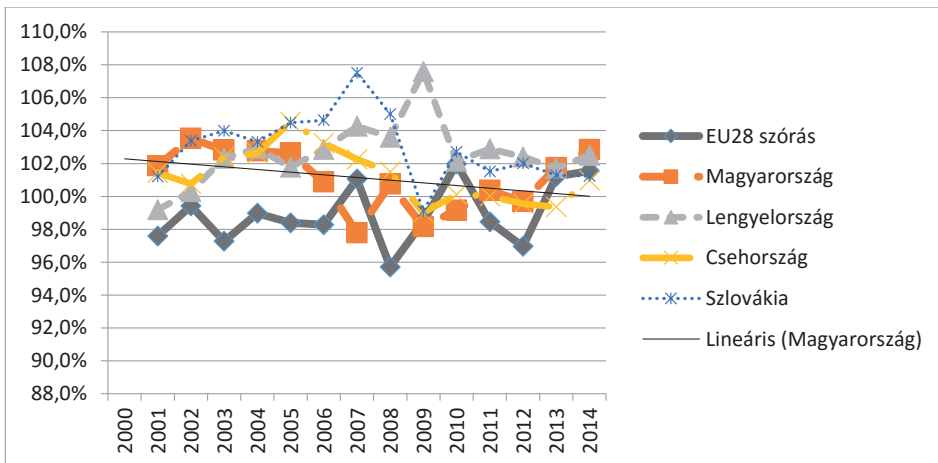
Lakosság száma	2000	2007	2010	2014
Települések megoszlása, %				
– 200	9,9	11,4	12,3	13,1
201 – 1 500	56,6	55,3	54,9	54,6
1 501 – 2 500	14,0	14,1	14,1	13,9
2 501 – 10 000	15,0	14,7	14,2	13,9
10 001 – 50 000	3,8	3,9	4,0	3,9
50 001 – 100 000	0,4	0,3	0,3	0,3
100 001 –	0,3	0,3	0,3	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Lakosság megoszlása, %				
– 200	0,4	0,4	0,5	0,5
201 – 1 500	11,8	11,7	11,5	11,7
1 501 – 2 500	8,3	8,5	8,5	8,5
2 501 – 10 000	20,4	20,5	19,8	19,8
10 001 – 50 000	22,6	23,4	24,1	23,7
50 001 – 100 000	7,6	7,1	6,6	7,5
100 001 –	29,0	28,4	29,0	28,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

⁵⁷ Korompai Attila a Budapesti Corvinus Egyetem docense, Szabó Máttyás az ELTE-TÁTK egyetemi adjunktusa.

A 2007 utáni időszak hazai területi fejlődési folyamatait is alapvetően meghatározta a 2008 után kibontakozó gazdasági válság.

Miközben az Európai Unió 28 tagállamát tekintve a kohéziós politika eredményeként 2007-ig az országos szintű különbségek csökkentek (ezt jelzi az EU átlagához viszonyított GDP/fő szórásának csökkenése – a változás 1 alatti értékei), ezt követően azonban az 1 fölötti értékek jelzik, hogy az országos szintű különbségek időnként növekedtek. Hazánk felzárkózása 2007-ig, bár csökkenő ütemben, de végig folyamatos volt, és 2006-ra az EU átlagának 67,6%-át értük el. Az ezt követő elmaradás mélypontja 2010-ben volt az EU átlag 64,8%-án. A 2006. évi szintet 2014-re sikerült újra elérni, kissé meghaladva azt (6,9%). A változási ütem ezredforduló óta tartó trendje azonban csökkenő tendenciát mutat. Kérdés, hogy a 2012 óta tartó emelkedő tendencia mennyire jelent trendtörést az EU átlaghoz való felzárkózásban.

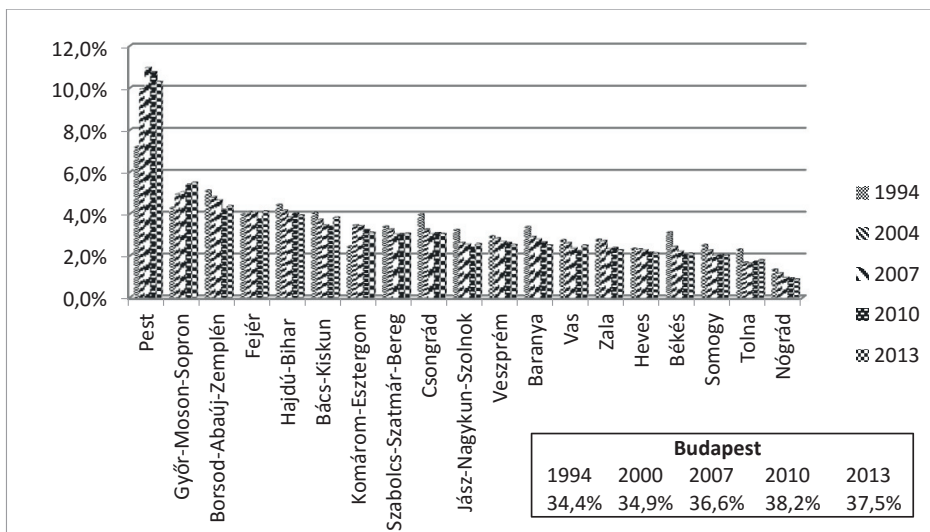

1. ábra. Az EU átlaghoz viszonyított GDP/fő változása 2000-2014

Forrás: EUROSTAT adatok alapján saját szerkesztés

A GDP és a GDP/fő alapján mért országon belüli területi különbségek növekedtek. Budapest, Pest, és Győr-Moson-Sopron megye részesedése az országos GDP-ből megnövekedett. A többi megye egyértelműen veszített súlyából. Kisebb hullámszás Fejér és Komárom-Esztergom megye esetében tapasztalható. Jól jelzi Budapest súlyát, hogy az itt „megtermelt” GDP volumene a többi megye összes GDP-jének 60%-a volt 2013-ban.

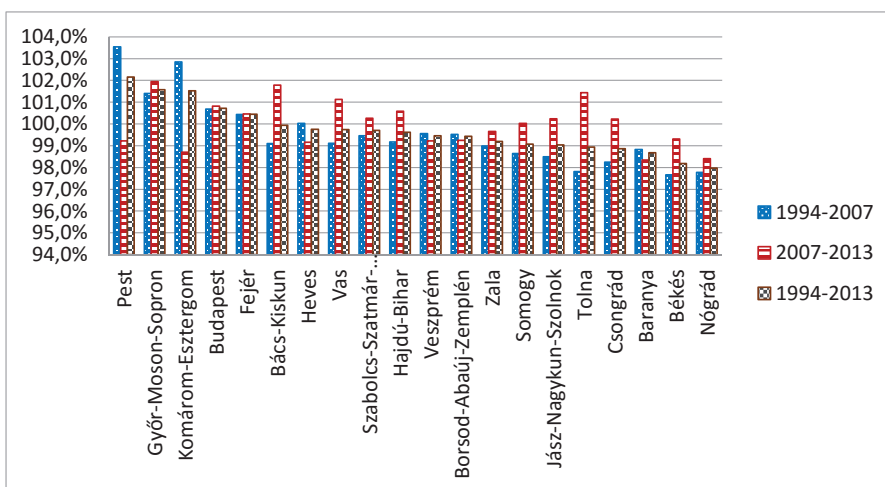
A hazai GDP előállításában nagyobb szerepet játszó megyék válságérzékenységét jelzi, hogy Budapestet kivéve, az évenkénti növekedési ütemük magasabb volt 1994 és 2007 között, mint az ezt követő időszakban. Ezzel szemben a GDP-ből kisebb arányban részesedő megyék növekedése pont fordított volt, vagyis ezekre kisebb hatással volt a 2007 után kibontakozó válság! Ugyanez a tendencia jellemző – csak még karakteresebben – a GDP/fő értékek tekintetében. Az ebben az időszakban tapasztalható kiegyenlítődési tendenciák tehát nem az elmaradottabb térségek gyorsabb felzárkózásának, hanem a fejlettebb térségek visszaesésének köszönhetőek.

2. ábra. A megyék aránya az országos GDP-ből

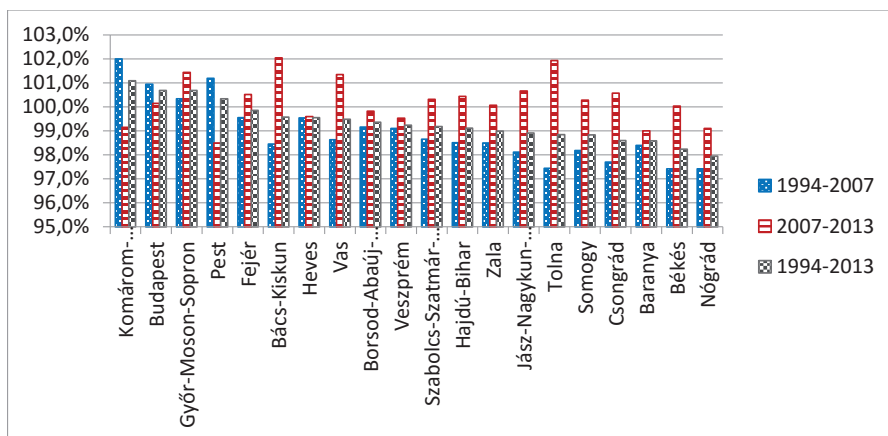
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A jövő szempontjából ez a tapasztalat arra hívja fel a figyelmet, hogy a világgazdasági folyamatok országon belüli hatásai területileg erőteljesebben érvényesülnek a fejlettebbnek tekintett térségekben, különösen akkor, ha azokra erőteljes specializáció jellemző. A magyar gazdaság növekedésében domináns autópár területileg inkább 2012 után mutat némi decentralizációs tendenciát, elsősorban a beszállítói kapcsolatokban szerepet játszó vállalkozások elhelyezkedésében. Összességében azonban a fejlesztések során a területi szempontok háttérbe szorulnak a makro-stratégiák kidolgozásánál, így a korábbi előrejelzéseknek a területi egyenlőtlenségek, a centralizáció fokozódására vonatkozó megállapításait az elmúlt időszak tendenciái megerősítik.

3. ábra. A megyék átlagos GDP növekedési üteme az országos arányában

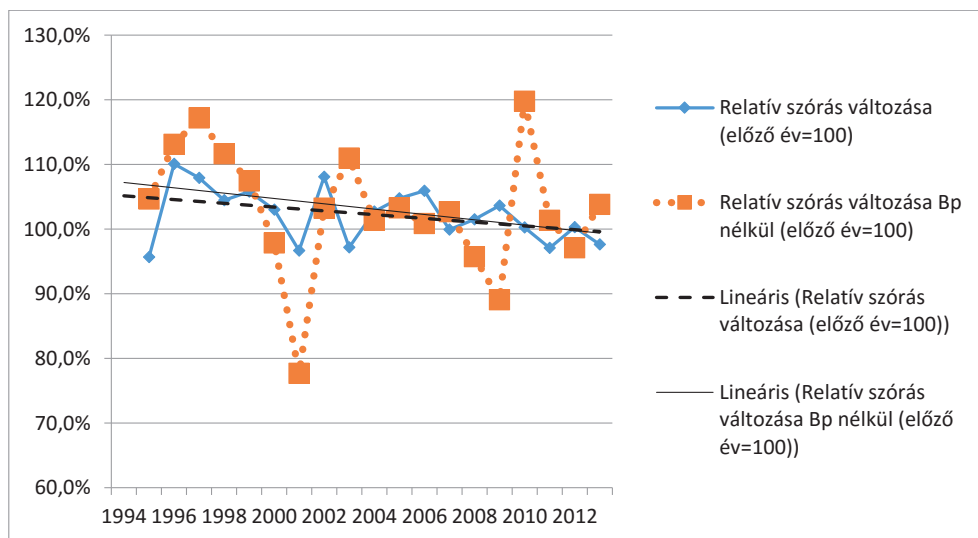
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

4. ábra. A megyei GDP/fő növekedési üteme az országoshoz viszonyítva

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A területi különbségek tartós növekedési tendenciáját mutatja minden releváns statisztikai indikátor, jóllehet vannak rövid időszakok, amikor a kiegyenlítődési tendencia is megjelenik. Lényeges megjegyezni azonban, hogy pl. a GDP/fő relatív szórásának változása (a szigma konvergencia) csökkenő tendenciát mutat, vagyis a különbségek növekednek ugyan, de egyre kisebb ütemben! A trend körül elég határozott 7-8 éves ciklusszerű ingadozás figyelhető meg, különösen a Budapest nélküli adatok alapján. A különbségek növekedéséhez kapcsolódó időpontokból 1995-2002-2009-2016?-2023? körüli váltások rajzolódhatnak ki a trend csökkenő tendenciája mellett.

5. ábra. A megyei GDP/fő relatív szórásának változása Magyarországon (szigma konvergencia)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Hallgatói várakozások

A megkérdezett ELTE hallgatók jövőre vonatkozó várakozásai az MTA IX. Osztály Statisztikai és Jövőkutatói Tudományos Bizottsága Jövőkutatói Albizottság korábbi kérdőívére 2015-ben és 2016-ban adott várakozások és brainstormingok alapján lényeges változást nem mutatnak. A pesszimizmus némi erősödése állapítható meg. Jobban előtérbe kerültek az éghajlatváltozás, a szegénység, a szaporodó helyi háborús konfliktusok, a terrorizmus veszélyének növekedése és ezek következményeként is a migráció miatti kedvezőtlennek ítélt tendenciák. Hazai vonatkozásban az előregedés, a szegénység, a korrupció és a környezettudatos gondolkodás hiánya szerepelt leggyakrabban. Területi szempontból is súlyos következményekkel számolnak az elvándorlás miatti színvonalcsökkenés következtében mind az ipar, mind a szolgáltatások munkaerőpiacán. Az előregedés, a gazdasági problémák miatti elvándorlás következtében elnéptelenedő vidéki térségek szociális és területhasznosítási problémái súlyosbodnak. Erősödik a területi szegregáció mind térségi szinten, mind településeken belül. A településszerkezetben a városok, elsősorban a nagyvárosok súlyának, szerepének erősödését várják, különösen az uniós források ilyen irányú koncentrálásának következményeként.

Pozitív irányú változásokat elsősorban a tudomány és a technika eredményeinek gyakorlati alkalmazásával összefüggésben várnak. Ezen belül is kiemelkedik az informatika mind szélesebb körű alkalmazása, ami területileg paradox módon koncentrációs folyamatoknak kedvez, amit enyhít az agglomerációs tendenciák erősödése nagyobb távlatokban az intelligens, környezetbarát közlekedési rendszerek fejlődésével. A gazdasági fejlődés eredményeként mérséklődik a kelet-nyugati lejtő.

2. táblázat. Kiemelt globális problémák 2025 körül a hallgatói várakozások szerint

Kiemelt globális problémák	Bennünket leginkább érintő globális problémák	Itthon mérséklődő hatású globális problémák	Új globális problémák 2025-ben
Túlnépesedés	Szegénység	Szegénység	Vízhiány
Éghajlatváltozás	Menekülthullám	Éhezés	Éghajlatváltozás
Vízhiány	Előregedés	Munkanélküliség	Menekülthullám
Környezeti problémák	Elvándorlás	Túlnépesedés	Terrorizmus
Erőforrások fogyása	Éghajlatváltozás		Etnikai feszültségek

Forrás: Saját szerkesztés

3. táblázat. Kiemelt hallgatói várakozások 2025 körülre

Hazai komplex problémák	2025-ig megoldható hazai komplex problémák	Új hazai komplex problémák 2025-ben	Mai életkörülményeket megváltoztató tud.-tech. eredmények	2025-ben az életkörülményeket megváltoztató tud.-tech. eredmények	A hazai társadalom jövőjét befolyásoló technikai területek	A technika kedvező társadalmi hatásai	A technika kedvezőtlen társadalmi hatásai	A technikai fejlődés hazai társadalmi hatásai	A technikai fejlődés társadalmi hatásai	Felelmek a hazai társadalom jövőjét illetően	Remények a hazai társadalom jövőjét illetően	A jövő kutatás szerepe a társadalmi fejlődés elősegítésében	Várakozások Magyarországra vonatkozóan
Elöregedés	Környezethez való viszony	Vidéki térségek elnéptelenedése	Internet	Elektromos gépjárművek	Nano-technológia	Nagy hozzáadott érték	Hadi-technikai alkalmazások, környezet-terhelés	Ökótudatlanság	Értékválság	Környezet-kímélőbb gazdaság	Környezet-kímélőbb gazdaság	Jövőképek, prognózisok, szenáriók felvázolása	Közműellátó zárolása 90-95%-ra = 2050
Elszegényedés	Elöregedés	Elátó-rendszerek válsága	Okos telefon	Telekommunikáció kiterjedése	Humán-genetikai alkalmazások	Gyógyítás	Eugenika	Elöregedés	Elöregedés	Javuló munkalehetőségek	Javuló munkalehetőségek	Vezetők szemének felnyitása	Alternatív energiaforrások aránya 15% = 2030; 20% = 2050; 25%=később
Korrupció	Elvándorlás	Romák szegregálódása	Automatizálás, robot-technika	Orvos-tudományi eredmények	Robotika	Költség-csökkenés, javuló minőség	Csökkentő munkalehetőségek	Identitásvesztes külföldi formái	Identitásvetés	Csökkentő politikai bizonytalanság	Csökkentő politikai bizonytalanság	Döntések szakmai háttérének biztosítása	Városi népesség aránya 2020 = 66%; 2030 = 74%; 2050 = 77%
Roma integráció	Zöld technológiák	Társadalom elbűvülése	Orvos-tudományi eredmények	Robot-technika, automati-zálás	Bio-technológia	Élelmezés, növekvő környezet-tudatosság	Biológiai fegyverek, mesterséges ételek	Leszakadás-tudat erősödése	Társadalmi kohézió gyengülése	Társadalmi aktivitás és közösség-tudat erősödése	Társadalmi aktivitás és közösség-tudat erősödése	Kitörési pontokban konszenzus létrejöttének segítése	
Környezet-tudatos gondolkodás hiánya	Amelyikre társadalmi igény lenne	Értelmiség elvándorlása	Közlekedés	Intelligens rendszerek	Információ-technika	Távmunka, széles kapcsolat-tartás	Csökkentő intimitás, szegregáció	Kreativitás fokozódása	Periférikus helyzet stabilizálódása	Közlekedés a nyugat-európai technikai, tudás színvonalhoz	Közlekedés a nyugat-európai technikai, tudás színvonalhoz	Vélemények, lehetőségek, kívánatos célok és veszélyek felmérése	

Forrás: Saját szerkesztés

A területi szerkezet és a településstruktúra változási irányai 2025-ig

A hazai települések fejlődésére a 2025-ig terjedő időszakban az Európai Unió változásaiból eredően három tényezőt érdemes kiemelni:

- Szerbia csatlakozása az Unióhoz,
- Románia és Bulgária integrációja a schengeni övezetbe,
- a 2020 utáni időszak uniós támogatáspolitikájának változása.

Az előbbi két tényező különösen a kelet és dél-kelet magyarországi térségeket fogja befolyásolni. A korábbi bővítések tapasztalatai alapján egyrészt a megelőzően határszerepre alapozott funkciók meggyöngülnek, a határjelleg feloldódik, ugyanakkor a híd szerepet fel lehet erősíteni, ki lehet használni, különösen az átmeneti időszakban. A romániai bővítés hatása máris érződik Csongrád és Békés megyében. A szomszéd országbeli határközeli fejlődés - különösen Arad és Temesvár térségének elszívó hatása - érzékenyen érinti egyes jelek szerint ezeket a hazai megyéket. Ezek a folyamatok tovább is erősödhetnek a közlekedés fejlesztése által, hiszen amikor a közlekedés becsatornáz egy térséget, akkor nemcsak a vérkeringésbe kapcsol be, hanem az elszívó hatást is erősítheti. Szintén a határok átjárhatóságát könnyíti Románia belépése a schengeni övezetbe. A román hatóságok nyilatkozata szerint a felkészülés megtörtént, részükről bármikor megtörténhet a csatlakozás (Plevneliev, 2015). Ha ezek a folyamatok megisméltódnak vagy hasonló jelek bukkannak fel Szerbia csatlakozása után, akkor azok Bács-Kiskun, Csongrád (Szeged) és Baranya megye (Pécs) déli részeinek fejlődési trendjeit – jelenlegi terveit – eltéríthetik. Szerbia folyamatosan dolgozza fel a tárgyalási fejezeteit, a szerb kormány 2020-ra tervezi a belépést (Maurice, 2015).

2025-ig más balkáni ország teljes jogú csatlakozására kevés az esély, de erős politikai motivációból megszülető társulás esetén sem lehetne komoly rövid távú hatást érzékelni a magyar településeken, lévén nem szomszédos országok jöhetnek szóba. Ilyen Montenegró, amely 2007 októberében kötött társulási megállapodást és 2012. június óta folynak tárgyalások az EU-val, de pontos csatlakozási dátum még nem ismert. Bosznia-Hercegovina társulási megállapodása 2015. január 1-jén lépett hatályba, de itt még messzebb a teljes jogú csatlakozás (EU, 2015).

Az új tényezőket vagy inkább fejlődési környezetet a 2014-2020-as tervezési ciklus adja a településeknek. Ezek áttekintése érdekében a következőkben összefoglaljuk a futó időszak Operatív Programjainak legfontosabb jellemzőit a települések számára rendelkezésre álló lehetőségek szempontjából. Az európai források felhasználásának legmagasabb szintű dokumentuma a Partnerségi Megállapodás számos helyen rögzíti a városi és kistépülési adottságok gyengeségeit és hátrányait.

A Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) a megyék és megyei jogú városok fejlesztéseit tartalmazza, megyénként és megyei jogú városokként előre meghatározott forrásokkal. Témánk szempontjából ki kell emelni, hogy a megyei fejlesztési tervek célozhatnak kistépülési fejlesztéseket, de a megyei projektötlet-gyűjtésekből kialakult projektlisták alapján megállapítható, hogy elvétve található ilyen irányú elképzelés. Ennek egy másik megjelenési formája a helyi politikai mechanizmus, ami a kevés forrást a kis- és közepes városok fejlesztésére összpontosítja. Tovább erősíti ezt a folyamatot, hogy a Belügyminisztérium által a járási központok számára 2014 őszén indított tervezési folyamat a városközpontok szolgáltatásalapú és funkcionális megújítását célozza (Ajánlati felhívás/EU/2011.08.19. EUHL). Fenti megállapítások érvényesek a megyékben TOP forrásra tervezett közúti, intézményi, gazdasági fejlesztésekre egyaránt.

A megyei jogú városok tervei természetesen a nagyvárosra koncentrálódnak. A TOP és ezáltal a városok fejlődésének teljesen új eleme a Közösség Vezetélt Helyi Fejlesztés (angol rövidítéssel CLLD) eszköz

használata, amely a LEADER módszertan városi környezetbe történő alkalmazását tartalmazza. Tehát egy városi közösség, alulról építkező módon, széles körű partnerségben dönt a fejlesztéséhez szükséges célokról, eszközökről, beavatkozásokról. Hazánkban a következő években számos városi térségben fognak megkezdődni az ilyen típusú közösségi programok, amelyek sikeressége esetén érdemben elindíthatják nemcsak a valóban szükséges infrastruktúrafejlesztéseket, de a társadalmi kohéziót is.

A Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) a versenyképes gazdaságfejlesztés fő forrása lesz. A mikro és KKV szektor a szándékok szerint támogatja majd a kistéleplési kisvállalkozásokat is, de a 2007-2013 időszak tapasztalatai és számos elemzés (Finta, 2015) is kimutatta, hogy a falvak gazdasági szereplőinek forrásfelszívó képessége sokkal rosszabb a városi versenytársaikhoz képest, egyszerűen azért, mert az objektív gazdasági tényezőknél alapuló bírálati szempontokban annyira alulteljesítenek, hogy ezt még az őket preferáló pontozási rendszer sem tudja kiegyenlíteni.

Az Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program (IKOP) alacsony költségvetése és az uniós előírásokból következő erős kötöttség – főleg vasúti – dominancia érdemben nem teszi lehetővé a nem fő közlekedési útvonalak mentén elhelyezkedő kistéleplések közlekedési elérhetőségének közvetlen fejlesztését.

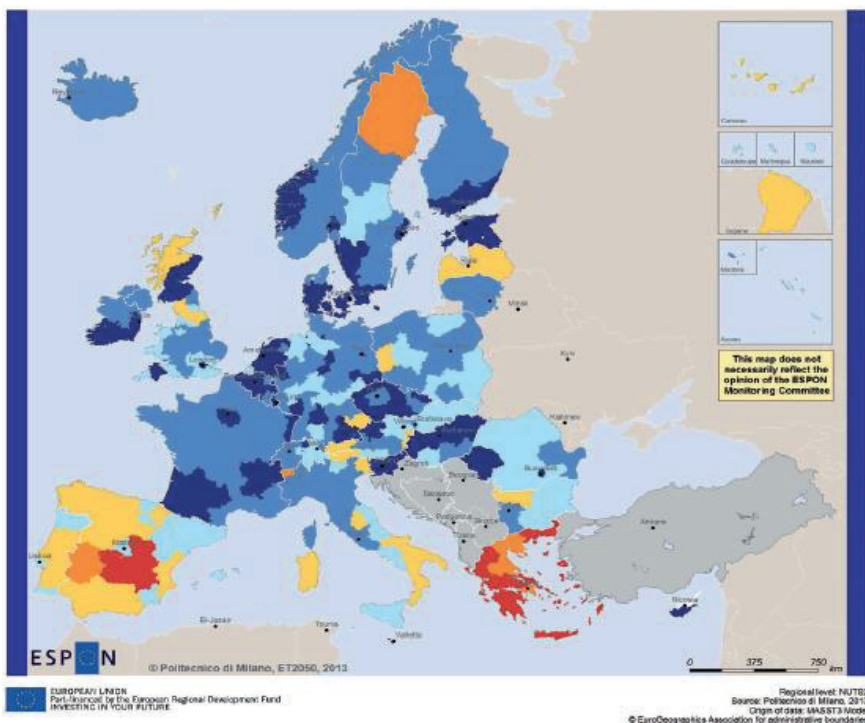
A Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP) a vízgazdálkodás, környezetvédelem, energiahatékonyság és természetvédelem beruházásait támogatja. Célzott településfejlesztésről nincs szó benne, a fenti körben megjelölt beruházásokkal érintkező kistéleplések és városok területén sor kerülhet fejlesztésekre. Kiemelendő, hogy a falvak a megújuló energetika területén kaphatnak nagyobb mértékben szerepet számos helyi megoldás kivitelezésével.

A városi és kistéleplési társadalmi problémák csökkentésére irányul az Emberi Erőforrás Operatív Program (EFOP). Legyen szó oktatási, egészségügyi, foglalkoztatási, szociális programokról, minden település szinten az EFOP ruház be. A falvakhoz köthető szegénység mértéke miatt (minden második szegény, segítségre szoruló faluban él) a kistéleplési fejlesztések motorja 2014-2020 között ismét a humántőkét célzó EFOP lehet. Az EFOP ugyanakkor igen alacsony forráskerettel rendelkezik és ezt is olyan kiemelten fontos és nagy rendszerekre kell fordítani, mint az oktatás, az igazságügy, az egészségügy, a szociális témák. Az EFOP finanszírozását adó Európai Regionális Fejlesztési Alap és Európai Szociális Alap 1/3 és 2/3-os aránya miatt azonban falusi infrastruktúrafejlesztésre a fenti nagy szakterületek mellett számottevő mértékben nincs esély. Mégis az EFOP „puha” fejlesztései (intézményi kapacitások és kompetenciák emelése, szegénység elleni, esélyegyenlőségi programok stb.) adhatnak érzékelhető impulzust ezeken a településeken.

Az Európai Bizottság által 2015-ben elfogadott Vidékfejlesztési Program (VP) 6. prioritásában (VP-n belüli forrás aránya mindössze 12%, különösen, ha a települések darabszámát és a problémák súlyát nézzük) van mód a vidéki térségek falvainak a részvételére. Itt fordított a helyzet a fenti OP-mal szemben, hiszen a városok túlnyomó többsége itt de facto ki van zárva a forrásokból. A fejlesztések az önkormányzati alapinfrastruktúra fejlesztéstől kezdve igen széles skálán mozoghatnak, már csak a LEADER program adta helyi szabadság miatt is.

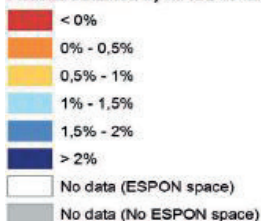
Az Európai Unió ESPON 2013 programja keretében a 2050-ig terjedő időszakra a tagállamok fejlődési irányaira vonatkozóan 3 alternatívát dolgoztak ki az eddigi folyamatok továbbvitelére építő alapváltozat mellett (Ulled, 2014). A 2025-ig terjedő időszak hazai változásai szempontjából figyelmet érdemel az alapszenáriónak a GDP növekedésére vonatkozó előrejelzése a 2010-2030 közötti időszakra vonatkozóan.

GDP Growth annual average rate (Units: %)

Results obtained by MASST3 forecast model

Forrás: Ulied (ed.) (2014) 5. old.

6. ábra. GDP növekedés 2010-2030 (Alap szcenárió) A GDP évenkénti átlagos növekedési ütemét feltételezve a teljes időszak alatt

Eszerint Magyarország Európa dinamikusan fejlődő országai közé tartozik. Az ország északi részén a GDP növekedési üteme meghaladja az évenkénti 2%-ot. A dél-alföldi régió növekedése 1,5 és 2% között várható, a legalacsonyabb – 1-1,5% közötti – növekedési ütem a dél-dunántúli térséget jellemzi. A területi különbségek az ország északi és déli területei között továbbra is fennmaradnak, sőt növekszenek 2030-ig. Ugyanakkor az ország egésze némiképp közelít Európa legfejlettebb térségeinek színvonalához.

Területfejlesztési és a határokon átnyúló kapcsolatok szempontjából figyelmet érdemel, hogy a szomszédos osztrák tartomány (Burgenland) a modell szerint a magyar régióknál alacsonyabb növekedést mutat, az északi román régiókat ennél magasabb, de a szomszédos magyar régióknál szintén alacsonyabb növekedés jellemzi. Itt a határ menti együttműködésben a magyar térségek gyorsabb növekedését támogató folyamatok tovagyűrűztető hatásainak erősítésével találkozhatjuk meg a közös érdekeltséget. A Temesvár központú román régió dinamikája azonban meghaladja a szomszédos Dél-

Alföldét, ami már ma is érzékelhető, és várhatóan fokozódó vonzó hatást gyakorol a térségre. Itt az ottani dinamizáló tényezőkhöz való kapcsolódásra érdemes figyelmet fordítani. Hasonló dinamikájú térségek érintkeznek a szlovén határ mentén, ezért a határ menti együttműködés kölcsönösen előnyös lehetőségei közül a dinamizáló tényezők kompatibilitására érdemes figyelni.

Összefoglalva megállapítható, hogy a 2020-ig terjedő időszak legfontosabb új jellemzője és ezáltal a későbbiekre is kiható új hajtóerőként is felfogható, hogy a Partnerségi Megállapodásból levezethető *Operatív Programok jelentős előnyben részesítik a városfejlesztést, miközben csak szűk körben célozzák a falvak fejlesztését.* A területi szempontok erős háttérbe szorulása a gazdaságfejlesztési prioritásokkal szemben, valamint a megyeszékhelyek kiemelt fejlesztése a területi koncentráció folyamatainak erőteljesebb kibontakozását segíti. Ez növelheti a gazdasági hatékonyságot, magasabb területi aggregáltsági szinten még kiegyenlítődési tendenciák is jelentkezhettek, de minél kisebb területi egységek szintjére lépünk, a területi egyenlőtlenségeknek – és ezzel a területi konfliktusoknak – annál erőteljesebb növekedésével kell számolni. A gazdasági és demográfiai folyamatok együttes eredményeként felerősödik az aprótelepülések, az elnéptelenedő térségek problémája, a területek művelésének, hasznosításának és a szociális problémák kezelésének új kereteit, formáit kell kialakítani. E folyamatok kezelése meghatározó lehet a 2025 utáni időszakban.

Várakozások 2020-ig

Az EU 2020 utáni fejlesztési elképzeléseiről keveset lehet tudni, lévén, éppen csak, hogy elkezdődött a jelenlegi 2014-2020-as tervezési ciklus. A következő egy-két évben kezdődik meg menetrendszerűen az új időszakra való felkészülés, a szakpolitikák hosszú diskurzust kiváltó módosítása. Jellemző a szélsőséges várakozásokra – a jövő kutatás keretében indokolt felvetés a „képzeld el az elképzelhetetlent” elv alapján – a sajtóban és konferenciákon informálisan is felvetődő gondolat, hogy az Európai Unió jelenlegi formájának megszűnése sem lehetetlen. Egy ilyen alternatíva végiggondolása külön kutatást igényel.

A Közös Agrárpolitika költségvetési aránya bizonyára tovább fog csökkenni 2020 után, de jelentősége megmaradhat. A formálódó új időszakra az első jelzések azt mutatják, hogy a fenntartható talajgazdálkodás, környezetvédelem, biztosítási rendszerek, kutatás-fejlesztés jelenik meg benne (Buckwell–Baldock, 2014). Természetesen továbbra is a vidéki tér az elsődleges beavatkozási terület, ezért ezek hatása a kisvárosok és a falvak környezetében, azok gazdaságában és társadalmában lesz érzékelhető.

A kohéziós politika 2020 utáni időszakára való felkészülés szintén megkezdődött. A legfrissebb, Régiók Bizottsága által kiadott elemzés már hangsúlytolódásokat vetít előre. A globális trendek, az elmúlt ciklusok elemzése alapján a következő ismerős, de ilyen formán történő egyértelmű dominanciájuk miatt új elemnek tekinthető finanszírozási célokat határozza meg: KKV szektor globális versenyképességének javítása, globális értékláncokhoz való csatlakozásának elősegítése; igényvezérelt, dinamikus adminisztráció; fenntarthatóságot célzó kemény és puha beruházások; technológiához, tudáshoz való hozzáférés javítása a gazdasági szférában (Pucher et al., 2015: 18-19). Minden, a településhálózatra irányuló hatásbecslés megalapozottsága erősen vitatható lenne ma. Inkább a kérdéseket lehet feltenni, miszerint milyen módszerrel (esetleg CLLD, ITI eszközökkel?), milyen szinteket (tovább erősödő városi irányultság, ami hozzájárul a falvak lemaradásának konzerválásához?), milyen forrás prioritizálással (gravitációs modell érvényesül vagy terítik a forrásokat?) vezet be az új ciklust.

A településekre ható uniós környezet más új elemei az energetikával, energiapolitikával kapcsolhatóak össze. A könyv előző kiadása óta eltelt időszakában, a „hagyományos”, már akkor létező célok, mint megújuló energiák arányának és az energiahatékonyság növelése mellett új cél nem jelent meg, de

hasonlóan az előző fejezethez, számos elem hangsúlya megváltozott, előtérbe került olyan mértékben, ami már érdemben átalakíthatja a fejlődési pályákat. Egyik legfontosabb újdonság a szabályozó környezetben, hogy az épületek energiateljesítményéről szóló uniós irányelv szerint 2021-re valamennyi új épület közel nulla energiaigényű épület legyen (Európai Bizottság, 2013: 7). Ha ez teljesen vagy részben megvalósul, akkor közvetlenül befolyásolja az új építési lakások piacát, valószínűleg a drágulás irányába. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a Bizottság előrejelzése szerint a háztartások rezsije 16%-kal növekszik 2030-ig (European Commission, 2011: 7), akkor tovább erősödhet bennünk a kép, hogy a használt lakások iránti kereslet megnő, ezáltal felértékelődhetnek a régebbi belső városi területek, illetve ezzel párhuzamosan a falvakba szoruló szegénység aránya tovább nőhet gyorsuló ütemben. A hazai településfejlesztőknek tehát új vagy régi új eszközöket (például önkormányzati bérlakás-gazdálkodást, akár 85%-os költséghatékony energetikai javulást célzó felújítás-ösztönzők, energiaszegénység leküzdését célzó szociális juttatások (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, 2012: 59., 96) kell bevezetniük a helyzet kezelése érdekében.

Szemléletbeli változással is szembesülhet a települések és különösen a városok fejlesztéséért tevők közössége. A már ismert társadalmi, környezeti, gazdasági problémákra újszerű megközelítést alkalmaznak a smart city szakértői. A települési társadalomszervezés (itt beleértve a közlekedéstől kezdve a gazdasági hálózatokon át a szociális ellátásokat) minden területét tudás, innováció és hálózati alapra helyezik. Az új fejlesztési ideológia persze meg is jelenik az uniós támogatási környezetben is, ezáltal „kényszer” pályára helyezve a hazai városfejlesztőket is. Ezzel kapcsolatban ki kell emelni, hogy el is kél az okos hozzáállás, hiszen egyes jelek szerint a nagyvárosok átalakulnak városi agglomerációkká (World Energy Council, 2011: 17), ahol az agglomerációkból kihálnak az utolsó vidéki jellemzők is, egyenrangú városi terek jönnek létre összehangolandó (közszolgálati, forgalomirányítási stb.) hálózatokkal. Természetesen ezzel a város-vidék viszony is átalakul, vagy még jobban elkülönül a két térfajta, hiszen az átmeneti zónák tere csökkenhet. A hálózati és innovációs megoldások iránti igényt csak erősíthetik az egyre erősödő hazai centralizációs törekvések, amelyek fokozottan korlátozhatják a helyi, alulról építkező stratégiaalkotást és problémamegoldást. Ezzel párhuzamosan jelenik meg egy – növekvő aránya miatt – új trendnek tekinthető fejlődési tényező, a települési egyházi intézményfenntartási szerepvállalás. Ez növeli az egyházak felelősségét a települések életében és ezzel egy régi-új szereplő kerülhet előtérbe, amely érdemben befolyásolhatja a települések fejlődését.

A társadalmi jelenségek jellemzője, hogy a korábbi, *többségében negatív, trendek nem fordulnak meg*, romló demográfiai, szociális, egészségügyi folyamatok zajlanak, amelyek egyelőre (még) nem érték el a kritikus bizonytalansági küszöböt, ami más, előrejelezhetetlen pályára állíthatná a településeket. Viszont érdemi elmozdulást hozhat már középtávon is a települések életére egy esetleges tömeges migráció. Mint sok hatás, ez is két irányba hathat. Egyfelől növekedést is beindíthat optimális esetben, ha adott település felkészülten fogadja az újonnan érkezőket, azaz munkát, befogadó környezetet stb. tud teremteni egy együttműködésre hajlandó rétegnek, amit azok friss erővel, megoldásokkal, kulturális sokszínűséggel hálálnak meg. De negatív irányba is fordíthatja a település fejlődését, ha felkészületlenül éri a bevándorlás, például szlömösödés, erős szegregáció, hárlam-hatás kialakulása miatt. A megjelenő klímaemerkültek (Gaudin, 2008: 28) vagy egy tovább romló, közeli orosz-ukrán konfliktus üldözöttjei számára bár hazánk nem célország, rövidtávon és közvetlenül elsősorban a tranzitfolyosók közelében, ismét dél és dél-kelet Magyarország területén lévő települések és Budapest lesz az, ahol érdemi hatást válthatnak ki.

Az utóbbi időben széles körben alkalmazott, közmunkaként számon tartott foglalkoztatáspolitikai eszköz – területileg eltérő mértékben – városi és falusi környezetben is erős és hosszú távon bizonytalan kimenetelű hatást vált ki. A falvak egy részében kialakult egyfajta párhuzamos fejlesztési élet, amely nem támaszkodik az uniós forrásokra, hanem közmunka és munkaügyi programokból, minimális saját forrásból vagy kalákában, közösségi összefogással önerőből fejlődik. Ezek leggyakrabban

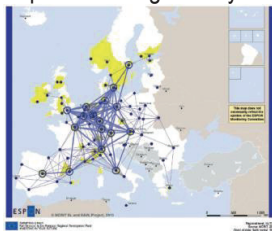
mezőgazdasághoz köthető kisprojektek, amelyekkel a helyi lakosságot juttatják munkához, esetleg kiegészítve az elsődleges munkapiacon való megjelenéshez szükséges kompetenciák átadásával. A források jellegéből adódóan ezek leginkább pár millió forintos fejlesztések, pár tíz ember bevonásával, de *ezek a kisközösségekben erős továbbgyűrűző hatást érhetnek el.* A projektek emelik a szociális (élelmezési, fűtési stb.) biztonságot, erősítik a helyi közösséget és az egyén munkakultúráját. Ugyanakkor a rövidtávú sikernek drága hosszú távú ára lehet. A nemzetközi szakirodalom szerint fenntarthatósága kétséges, különösen, ha nem valós tranzit foglalkoztatási modellként működik (a hazai – különösen vidéki – gazdasági környezetben legtöbbször nincs hova tovább lépni, nincs elsődleges munkaerő piac a gazdasági szereplők hiánya miatt). A helyi társadalomra és különösen a leginkább szegénységgel veszélyeztetett, alacsony iskolázottsággal rendelkező rétegekre gyakorolt hatása szintén negatív, hiszen bizonyítottan közmunkafüggővé válik a munkanélküli, elkényelmesedik, a rendszerben eltöltött idővel egyre alacsonyabbá válik az esélye az elsődleges munkaerőpiacra való visszatérésnek (Card-Kluve-Weber, 2015).

A fejlődést befolyásoló technológiai tényezők között *a korábban előre nem látható irányok száma nem magas.* Különösen a műszaki, a természet- és élettudományi kutatások területén az eredmények – az emberi innovációt leszámítva – nagy része a számítógépek kapacitásán múlik. Ennek növekedése becsülhető a Moore-törvény (Kaku, 2012: 30) alapján. Szakértői becslések szerint egyre nagyobb teret hódít a nanotechnológia, melynek igen széleskörű hatása lehet. Már 2025-ig meg fog jelenni a kontaktlencsébe helyezett számítógép és „monitora”, amelynek segítségével az információáramlás a helyzetünkhöz fog igazodni és mindig a legfrissebb információkat vetítik ki szemünk elé (Kaku, 2012. i.m.). A ciklus végéig hazánkban biztosan nem teljes körűen, de a közlekedésben egyre több vezető nélküli autó fog részt venni, ami hasznosítja a rendkívüli számítógépes gyorsaságot, az internetet és a GPS alapú vezérlést. Ezzel megkezdődik, és *2050-ig egyre jobban kibontakozik a számítógép vezérelte közlekedés időszaka, ahol a rendszer az optimális megoldást választva fogja szervezni és végezni a térbeli mobilitást.*

Új jelenségeként lehet számolni a citizen science mozgalom kiteljesedéséről is. A személyre szabott termékekre irányuló fejlesztések által generált mozgalom az adatgyűjtésektől kezdve az adatelemzéseken át sok területen elmosza a laikusok és a tudomány közti határokat, bevonja a lakosságot a kutatásokba. Ezzel interaktív, kétirányú kapcsolat alakul ki a high-tech kommunikációs technológiákra és az óriási számítógépes kapacitásokra támaszkodva. Ennek a folyamatnak a „mellékhatása” a tudatos, partícipatív tervezés terjedése és a részvételi társadalom erősödése a területfejlesztésben is (Szabó, 2015: 131, 219).

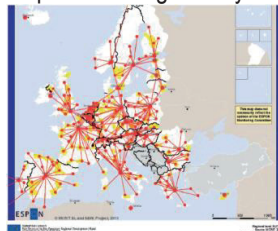
Az előző fejezetben is bemutatott ESPON kutatás keretében készített 2050-ig előretékintő forgatókönyvek (Ulled, 2014) is három scenáriót tartalmaznak. Az első forgatókönyv a piaci viszonyokra és a nagy metropoliszokra épülő növekedést feltételezi. Eszerint Budapest másodlagos központként a Bécs-Pozsony MEGA (Metropolitan European Growth Area) központon keresztül kapcsolódik a nyugat-európai magtárség központi rendszeréhez. Emellett kiterjedt német, lengyel, ukrán, román, olasz alközponti kapcsolatokkal rendelkezik. Az európai fejlesztési források beszükülnek, elsősorban a nagytávolságú európai kapcsolatokat biztosító infrastruktúra fejlesztésére összpontosítanak.

A piaci viszonyokat és a metropoliszok fejlesztését preferáló forgatókönyv

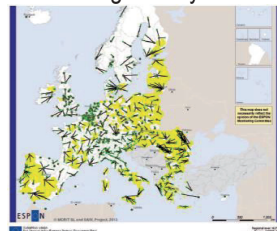
Forrás: Ulied, 2014. 8

A másodlagos városközpontok hálózatának fejlesztését preferáló forgatókönyv

Forrás: Ulied, 2014. 8

A kisvárosokat és a kevésbé fejlett térségeket támogató forgatókönyv

Forrás: Ulied, 2014. 8

A második forgatókönyv a fővárosok és régióközpontok hálózatának a magán- és a közsféra által történő fejlesztésére épül a globális kapuvárosok földrajzi átszervezését és specializációját is beleértve. Prioritásai követik a kiegyensúlyozott policentrikus európai városhálózat kialakítására irányuló eddigi fejlesztési koncepciókat mintegy 260 város és az interregionális hálózati infrastruktúra fejlesztésére koncentrálva. A városfejlesztésre összpontosító scenárió egyértelműen hátrányos a falusi térségek számára, a városokba irányuló migráció növekedésével számol. A jelenlegi magyar területfejlesztési koncepció szerkezeti jellemzői ennek a forgatókönyvnek felelnek meg leginkább.

A harmadik forgatókönyv az energiahíányra és a klímaváltozásra reagáló paradigmaváltást foglal magába. Az európai társadalmi és gazdasági egyensúly regionális szintű újraerősítését határozott helyalapú (place-based) közelítésmódra építi az endogén fejlesztés és a regionális intézményrendszer támogatásával. A kis- és középvárosokra épülő gazdaságilag rugalmas központrendszer megvalósítása összefonódik fenntarthatóbb fogyasztási formák, érdekek széles körét kielégítő szolgáltatások gazdaságilag szükséges nagyságrendje, az idősödő társadalom követelményeinek érvényesítésével. Az EU támogatások kevésbé a nagy távolságú közlekedési kapcsolatok megvalósítására irányulnak, inkább a környezeti politikát, a megújuló energiák használatát, a decentralizált energetikai hálózatok kiépítését szolgálják. Hazai természeti adottságainknak, településrendszerünk sajátosságainak ez a változat sok szempontból kedvezőbb. Az innovációs politikának ilyen irányú erősítése, és az ennek megfelelő szemlélet általánossá tételének támogatása a hazai gazdaságot és társadalmat a fenntartható fejlődés élvonalába emelheti.

Összefoglaló gondolatok

A magyar területi fejlődést mind az előző tanulmány elkészítése óta eltelt időszak tapasztalatai, mind a jelenlegi időszak fejlesztési programjai, mind pedig a nagyobb távlatokra vonatkozó várakozások alapján egyre erőteljesebben befolyásolják a globális és az európai tendenciák. Ezek a belső folyamatokkal kombinálódva a térségek és települések fejlődésében olyan fordulópontok kialakulását eredményezhetik, amelyek egyaránt esélyt adnak egy dinamikus felfutásnak vagy egy súlyos visszaesésnek. Ez a fejlesztési szakmát nagyfokú kihívás elé állítja, hiszen egy amúgy is igen összetett rendszerben különösen ingatag szituáció alakul ki, ahol bármelyik vagy akár egyszerre több, erős hajtóerő (belső migráció, gazdasági erő további, fokozott koncentráció stb.) drasztikus változása is megtörténhet. Az uniós, külső környezetben erősen megváltozhat a fejlesztési források elosztásának célrendszere is 2020 után, amihez szintén alkalmazkodnunk kell (amelyre napjainkban kellene elkezdni a felkészülést a jelenlegi periódus adta lehetőségek között), és amely alkalmazkodás sikeressége hosszabb távon, még jóval a 2025 utáni időszakra is meghatározó lesz.

Hosszabb távon a globális trendek erőteljesebb megjelenésére számíthatunk, mindez igaz a technológia-vezérelte társadalmi, gazdasági megújulásra és környezeti állapotokra. Minden forgatókönyv és vizsgálat

szerint Magyarország egésze legalább másodlagos térként az európai magterületek gyűrűjébe fog tartozni. A városi térségek további kiemelt fejlesztése esetén a városhálózat funkcionális differenciálódásától és a kommunikációs, közlekedési rendszerek fejlődésétől függően egyaránt esélye van egy koncentrált, agglomerálódó vagy egy policentrikus decentralizált struktúra kialakulásának. A falusi térségekben a kistelepülések és az elhaló (elnéptelenedő) települések problémája számos aspektusból nagy valószínűséggel gyakoribbá, súlyosabbá válik. Ez meghatározza, hogy a területi különbségek milyen méreteket fognak ölteni az országban. Ezzel együtt a fejlesztéspolitikának bőven akad majd tennivalója a belső perifériák felzárkóztatási kísérletei során, illetve az európai hálózatokban való megmaradás és aktív szerepvállalás fenntartása érdekében.

Felhasznált irodalom

Ajánlati felhívás/EU/2011.08.19. EUHL (2011): Vállalkozási szerződés Integrált Településfejlesztési Stratégiák elkészítésére. http://www.kozbeszerzes.hu/adatbazis/mutat/hirdetmeny/portal_11425_2014/ Letöltve: 2015. szeptember 16.

Buckwell, A–Baldock, D. (2014): Some thoughts on the CAP post 2020. <http://www.cap2020.ieep.eu/2014/11/10/some-thoughts-on-the-cap-post-2020> Letöltve: 2015. szeptember 14.

Card, D.–Kluve, J.–Weber, A. (2015): What works? A meta analysis of recent active labor market program evaluations. OECD, Paris, <https://www.oecd.org/employment/emp/OECD-ELS-Seminar-Jochen-Kluve.pdf> Letöltve: 2015. szeptember 15.

Európai Bizottság (2013): Zöld Könyv. Az éghajlat- és energiapolitika 2030-ra szóló kerete, COM (2013) 169 final, Brüsszel http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com%282013%290169/com_com%282013%290169_hu.pdf Letöltve: 2015. szeptember 15.

European Commission (2011): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Energy Roadmap 2050. SEC(2011) 1565 final, SEC(2011) 1566 final, SEC(2011) 1569 final, Brüsszel <http://www.eib.org/epec/ee/documents/energy-roadmap-2050.pdf> Letöltve: 2015. szeptember 15.

European Commission (2015): European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina/index_en.htm Letöltve: 2016. május 9.

Finta, I. (2015): A vidékfejlesztés lehetséges szerepe és átalakításának várható következményei a magyar fejlesztéspolitika 2014-2020-as időszakában. Comitatus, 2015. ősz-tél XXV, 219. 112-126.

Gaudin, Th. (2008): The world in 2025: A challenge to reason. EC DG Research – BEPA, Brüsszel, <http://www.foresight-taiwan.org.tw/dload/B/03.pdf> Letöltve: 2015. szeptember 15.

Kaku, M. (2012): A jövő fizikája. Akkord Kiadó, Budapest

Maurice, E. (2015): Kosovo agreement clears Serbia's EU path. <https://euobserver.com/enlargement/130008> (letöltés ideje: 2015.09.14.)

Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (2012): Nemzeti energiastratégia 2030. Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Budapest, <http://2010-2014.kormany.hu/download/4/f8/70000/Nemzeti%20Energiastrat%C3%A9gia%202030%20teljes%20v%C3%A1ltozat.pdf> Letöltve: 2015. szeptember 15.

Plevneliev, Rosen (2015): Bulgaria's Entry in Schengen, ERM II Are Objectives until 2018. <http://www.bta.bg/en/c/DF/id/1130314> Letöltve: 2015. szeptember 14.

Pucher, J. (Project Leader)–Frangenheim, A.–Sanopoulos, A.–Schausberger, W. (2015): The Future of Cohesion Policy. Final Report 1. Committee of the Regions, Metis GmbH, Vienna, http://cor.europa.eu/en/events/Documents/Future%20of%20cohesion%20policy/Future_CP_Report.pdf Letöltve: 2015. szeptember 15.

Szabó, M. (2015): Az abszorbens országos vidékfejlesztési tervezés megalapozása forgatókönyvekkel. Disszertáció. ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola, Budapest

Ulled, A. (ed.) (2014): „Making Europe Open and Polycentric”, Vision and Scenarios for the European Territories towards 2050. ESPON 2013 Programme, Luxembourg

World Energy Council (2011): Global Transport Scenarios 2050. World Energy Council, London, https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2012/09/wec_transport_scenarios_2050.pdf Letöltve: 2015. szeptember 15.